

Hva anekdotene rommer

Vilhelm Bjerknes om vitenskap og norsk historie

Gunnar Ellingsen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen
gunnar.ellingsen@uib.no

Abstract

The Norwegian meteorologist Vilhelm Bjerknes (1862–1951), described by historians as the father of scientific meteorology, was himself an active writer of historical texts. The story about the «Bergen school of meteorology» as told by him and his assistants in various commemorative publications, still dominates historical understanding of meteorology. A number of anecdotes remain iconic in this story, and this article is an investigation of two of them. Through analysis of different layers of meaning in the anecdotes, the argument is that they reflect both smaller events and larger narratives and conceptions about science and the Norwegian people and nation. While the examined anecdotes represent personal glimpses on the past, they also offer wider views on nation and society, and the role of science.

Keywords:

- *Anecdotes*
- *historical narration*
- *Vilhelm Bjerknes*
- *Bergen school of meteorology*
- *history of science.*

Slik historien går, var det den norske vitenskapsmannen Vilhelm Bjerknes (1862–1951) som etablerte moderne meteorologi (Friedman 1989, Nebeker 1995: 47–56, Grønås 2003). Fortellingen om Bjerknes og «Bergensskolen for meteorologi», gruppen av assistenter som han samlet om seg i Bergen i 1918, handler om starten på meteorologi som vitenskap. Denne fortellingen var det i stor grad Bjerknes selv som formet.

Bjerknes var en aktiv historieskriver. I jubileumsskrifter, i historiekapitler i lærebøker for meteorologi og i en sterk muntlig tradisjon ble historien om Bergensskolen formet og gjentatt av ham selv og hans assistenter ut over det 20. århundret (Nilsen og Vollset u. u.: 189–192, 245–257, Ellingsen u. u.). En liten gruppe anekdoter og mindre sitater går igjen i disse historiene

som en slags essens av Bergensskolefortellingen.

Anekdoten har interessert folklorister som en egen muntlig sjanger ved siden av andre sjangre, som eksempel (exemplum), fortelling (narrative) og referat (recount) (Eggins og Slade 1997: 227ff). Selv om den vanskelig lar seg definere eller kategorisere som en egen litterær sjanger, beskrives anekdoten som en kortfattet historie med et overraskende sluttpoeng (Grambo 1984: 6–7) som ofte inneholder sitert tale, gjerne humoristisk (Taylor 1970: 223, Bauman 1986: 54–55). Historikere og litteraturvitere har også interessert seg for anekdoten, og spesielt for dens roller i historieskriving: anekdoten som en del av sjangeren «hemmelig historie» (Burke 2012), anekdoten som illustrerende eksempel eller som

kompliserende mot-eksempel (Gossman 2003) og anekdoten som «grunnstein» i møtet mellom en litterær og en historievitenskapelig fortidsbeskrivelse (Fineman 1989).

Anekdotens røtter søkes vanligvis i historikeren Prokopios' tekst *Den hemmelige historie*, som beskriver den brutale maktbruken og intrigene ved keiserinne Theodoras hoff i femhundretallets Bysants (Gossman 2003, Burke 2012). Teksten ble referert til som *Anekdoten*, som på gresk betyr «upublisert», og var en motsats til Prokopios' offisielle historieverk om keiser Justinians kriger. Den forble upublisert til den ble gjenopplaget og trykket i 1623 og ga inspirasjon til et stort antall liknende tekster på 1600- og 1700-tallet.

Synet på anekdoter er senere blitt preget av denne historiske rollen som en motsats til offisiell historieskriving. Selv om den er blitt plassert utenfor historiebøkene, har den også utfordret historiebegrepet ved å tillegge privatliv og intimsfærer en historisk forklaringskraft. Slik har anekdoten også fått status som noe «egentlig», som en sannhet som ligger bakenfor en mer offisiell historiefortelling. Kanskje preger denne dobbeltheten fremdeles synet på anekdoten som noe ubekreftet, udokumentert og uvitenskapelig, men samtidig noe med potensiale til å være originalt og ekte.

I denne artikkelen vil jeg diskutere hvordan Bjerknes' anekdoter kapsler inn essensen av Bjerknes' egen store fortelling om Norge og norsk vitenskap. Av plassensyn har jeg valgt ut to anekdoter som er blant de hyppigst gjentatte eller refererte i den tilbakeskuende jubileums- og memoarlitteraturen fra Bjerknes selv, fra hans assistenter og fra de som regnes som representanter for Bergensskolen for meteorologi. Begge anekdotene forekommer i en kort tekst som Bjerknes skrev ved Værvarslinga på Vestlandets 25-årsjubileum i 1943,

«Hvorledes Bergensskolen ble til» (Bjerknes 1943). I analysen av de to anekdotene er jeg interessert i hvilket syn som kommer til uttrykk på vitenskap og dens rolle i det samfunnet den skulle drives i. Disse sidene av Bjerknes' historiske forfatterskap er underkommunisert i vitenskapshistorisk litteratur. De forteller noe nytt om anekdotenes rolle i historieskriving, og om rollen historieskriving og minner har hatt i utformingen av norsk vitenskap.

Først vil jeg presentere Bjerknes og Bergensskolen nærmere, og introdusere hvordan Bjerknes bruker anekdoter som eksempler. Deretter vil jeg analysere de to anekdotene om Bergensskolen slik de framkommer i teksten han skrev til Værvarslinga på Vestlandets 25-årsjubileum. Den første er hentet fra en skildring av arbeidet med værkart i Bergen, den andre beskriver møtet Bjerknes hadde med statsminister Gunnar Knudsen om finansiering av en ny Værvarsling på Vestlandet. Den siste vil jeg også se i sammenheng med en passasje der han refererer til *Kongespeilet*, men som i seg selv ikke har anekdotens kjennetegn. Til slutt vil jeg reflektere over hvilken funksjon anekdoter har i Bjerknes sitt historiesyn og historieskriving, og hvordan de bærer essensen til andre og større fortellinger og dermed representerer både innsyn i en vitenskap og utsyn på et samfunn.

Vilhelm Bjerknes og fortellingen om Bergensskolen

Vilhelm Bjerknes var fysiker. Han hadde utdannelse fra Kristiania, med studieopphold i Paris og Bonn i årene rundt 1890. Rundt århundreskiftet publiserte han teoretiske arbeider innenfor hydrodynamikk – læren om de fysiske lovene for fluider – som viste seg å ha stort potensiale i utforskning av atmosfære og hav. Utover det nye århundret viet han seg i økende

grad til meteorologien, blant annet gjennom en livslang økonomisk støtte fra det amerikanske Carnegie-fondet og gjennom kallelsen til Leipzig for å danne et nytt geofysisk institutt der i 1912 (Friedman 1989).

I 1917 tok han imot nok en kallelse, denne gangen til et professorat i meteorologi i Bergen ved det nye geofysiske instituttet. Gjennom finansiering fra norske myndigheter, blant annet på grunn av møtet med statsminister Gunnar Knutsen og andre ministre som skildres i det jeg har kalt statsministeranekdoten, fikk han i stand Værvarslinga på Vestlandet. Der ble helt nye metoder og begreper for værvarsling utviklet av en gjeng med unge gutter som Bjerknes hadde samlet rundt seg. Ut over 1920-tallet fungerte Værvarslinga på Vestlandet som et kontinuerlig kollokvium der nye begreper og modeller ble skapt for å beskrive og forstå atmosfæriske bevegelser. Det er aktiviteten i denne perioden som har fått betegnelsen «Bergensskolen for meteorologi», og som er rammen for hendelsene i det jeg har kalt for anekdoten om ovnsguttene.

De unge assistentene fra Bergensskolen bekledd senere stillinger i utlandet, spesielt i USA, og dannet der nye skoler som kom til å bli toneangivende i internasjonal meteorologi. Spredningen av Bergensskolens metoder og begreper ut i verden på denne måten blir av den amerikanske historikeren Gregory Cushman kalt for «en av de mest dramatiske ekspansjonene av en forskerskole i vitenskapshistorien» (Cushman 2006: 192). Lærebøker fra Bergensskolemedlemmenes hånd formidlet historien om Bergensskolen til et stort publikum av kommende meteorologer. Viktigst er kanskje MIT-professoren Sverre Petterssens historiekapittel i læreboken *Introduction to Meteorology* fra 1941. Amerikansk meteorologi gikk i disse årene gikk inn i en

eksplosiv vekst som ga boken et stort nedslagsfelt (Nielsen og Vollset u. u.: 247–254, Turner 2010: 140).

Bjerknes' egne historiske tekster spent seg over en rekke tekstsjangre: aviskronikker, trykte radioforedrag, artikler i debattførende eller allmennopplysende tidsskrifter som *Samtiden* og *Naturen*, i jubileumpublikasjoner for vitenskapelige institusjoner eller personer og i vitenskapelige lærebøker (*In Memory of Vilhelm Bjerknes* 1962: 26–39). Biografien om hans far Carl Anton Bjerknes, som Vilhelm Bjerknes publiserte i 1925, markerer et startskudd for hans historiske forfatterskap. De historiske og samfunnsdebatteerende publikasjonene blir flere og flere etter dette året.

Anekdote som eksempelfortelling

Hvilken funksjon har anekdotene generelt i tekstene til Vilhelm Bjerknes? I de partiene av de historiske tekstene der han bruker anekdoter, har disse ofte preg av å være illustrerende eksempler. De står da ofte sammen med lengre person- eller tidskarakteristikker. Anekdoten er ment først og fremst å fortelle om noe ut over selve det handlingsløpet den beskriver, og å virke som demonstrasjon på det aktuelle argumentet. Et godt eksempel er en anekdote i biografien om faren Carl Anton Bjerknes, der Vilhelm Bjerknes mot slutten av boka oppsummerer de mest karakteristiske personlige egenskapene til sin far. Anekdoten skal illustrere farens evne til å gripe så dypt av en idé at han glemte alt annet. Bjerknes omtaler selv denne anekdoten som et «eksempel»:

Naar vi skulde reise paa landet i ferierne sat han og skrev til sidste øieblik, indtil fru Bjerknes kom og forlangte de papirer han skrev paa for at pakke dem ned. 'Har du et bord til mig, mama, et bord?' var et

spørsmåa han engang kom med. 'Ikke paa mig,' maatte hun svare. Men bordet blev skaffet, jeg erindrer ikke just til hvilket bruk den gang. (Bjerknes 1925: 228)

Mye kan sies om denne anekdoten, men her skal den kun tjene som et illustrerende eksempel på Vilhelm Bjerknes' bruk av anekdoter i historisk framstilling. De formelle kjennetegnene på anekdoten er her til stede i og med sitatene og det humoristiske sluttpoenget i det siste av dem (Taylor 1970, Bauman 1986). Likevel er ikke dette humoristiske poenget anekdotens hovedbudskap. For Bjerknes er anekdoten først og fremst et eksempel på farens personlighet og tidsepoken som muliggjorde den. På den ene siden belyser anekdoten personen som til de grader er fanget av sin egen idé. På den andre siden er den et eksempel fra en spesifikk tid, og de rollene knyttet til kjønnene og til «lærde» som ifølge Bjerknes kjennetegnet den: «den generation av lærde som endnu hadde lov til at glemme alt omkring sig, og synke helt ned i sit arbejde, en type som vor tids nervøse liv ubønhørlig utrydder» (Bjerknes 1925: 228). Anekdoten oppsummerer noe av bokas essens, egenskapen som var C.A. Bjerknes' styrke, men «tilslut ogsaa hans svakhed» (Bjerknes 1925: 227). Denne anekdoterbruken, å bruke anekdoten som eksempel og på sett og vis som et prisme som en større, overgripende fortelling kan sees gjennom, er typisk for Bjerknes sitt historiske og samfunnsdebatterende forfatterskap.

I de ulike historiske framstillingene som Bjerknes skrev om Bergensskolen for meteorologi, går et knippe slike eksempel- anekdoter igjen som en slags refrenger. Historikeren Jörn Rüsen kaller historiefortellinger som er ment å konkretisere noe annet og mer abstrakt, for «eksemplariske» (Rüsen 1987). Hendelsene som presenteres i Bjerknes' anekdoter kan da også oppfattes

som stående i et forhold til andre og mer overgripende fortellinger i Bjerknes' samtid. Slik aktiveres ikke kun fortellinger om ovnsgutter og statsministeren, men også fortellingen om det norske folket og nasjonen, forestillinger om det nasjonale rommet og eventyrene om Askeladden.

Lingvistene Suzanne Eggins og Diana Slade opererer med en typologi av fortellinger (riktignok for fortellinger i muntlig samtale) der eksempler og anekdoter er to forskjellige typer (Eggins og Slade 1997: 227ff). Alle typene fortelling har et faseforløp der sammensetningen av fasene varierer etter hvilken type fortelling det er snakk om. Mens flere av fortellingstypene har faseforløp der en krise blir oppbygd og deretter løst, kjennetegner det anekdoten at den mangler løsningsfasen. Anekdoten er en gjengivelse av det Eggins og Slade kaller krisen i fortellingen, mens løsningsfasen er erstattet med den reaksjonen tilhørerne måtte ha når de hører om krisen. Faseforløpet i en anekdote beveger altså fortellingen over til fortellersituasjonen, der tilhørerne tildeles en rolle i fortellingen.

En annen av Eggins og Slades fortellingstyper er eksempelfortellingen. Forskjellen fra anekdoten er at fortelleren av en eksempelfortelling evaluerer fortellingens begivenheter moralsk. Eksempelfortellingen er en anekdote som er «designed to point a moral» (Eggins og Slade 1997: 257). Bjerknes kaller selv sine anekdoter for eksempler, selv om de oftest ikke er eksplisitt moraliserende.

Anekdoten om ovnsguttene

En av de hyppigst gjengitte anekdotene i fortellingene om Bergensskolen handler om problemet med å skaffe arbeidskraft til å tegne og analysere værkart i Bergen i de første årene etter opprettelsen av værværs- lingen i 1918:

Men det var ikke bare det vitenskapelige problem vi hadde å kjempe med i Bergen. Arbeidet vokste kolossalt. Vi trengte stadig ny arbeidskraft. Men det var ikke lett å få under den abnorme høykonjunktur som ved verdenskrigens slutt hersket i vårt land og ikke minst i Bergen. Ingen søkte beskjedent betalt intellektuelt arbeid som vårt. Et par eksempler. En ung gutt ble ansatt til å bære koks og aske og stelle ovnene. Men da han viste seg brukbar også som assistent ved kartarbeidet, ble han snart helt beslaglagt med det. Hans yngre bror ble ovnsgutt. Men også han viste seg brukbar ved kartarbeidet og ble helt beslaglagt der; begge er fremdeles meget skattete i sine stillinger ved værvarslingen. Vi søkte forgjeves etter ny ovnsgutt. Jeg var den eneste som hadde ledige hender til dette arbeidet. Med min gamle og langsomt arbeidende hjerne anså jeg meg for helt uskikket til å konkurrere med de unge meteorologer eller assistenter i ekspressarbeidet med værkartene. Men jeg søkte å holde ilden ved like, både åndelig og materielt, inntil jeg måtte slutte den materielle del av dette arbeid etter et fall på holken med en stor askebøtte i hver hånd. (Bjerknes 1943: 14–15)

Anekdoten mangler sitater, men har et humoristisk sluttpoeng. Bjerknes kaller selv historien om ovnsguttene for «eksempler». Slik sett kan en si at selve anekdoten begynner med setningen «En ung gutt...», siden fortellingen begynner først der. Jeg har likevel tatt med de fire setningene før, fordi anekdoten står i direkte forhold til problemstillingen beskrevet i disse fire setningene om mangel på arbeidskraft.

Formelt sett går passasjen rett inn i Eggins og Slades anekdote-type. Det som blir bygd opp som krisen i fortellingen –

den manglende arbeidskraften til koks- og askebæring – får ikke noen løsning. Fortelleren, som også er en hovedperson i fortellingen, forsøker å løse krisen, men i stedet for å få en løsning, blir krisen karrert med det avsluttende bildet av professoren sittende på holken med askebøttene ved siden av seg.

I anekdoten finnes flere lag av budskap som henvender seg til ulike sett av innforståthet hos leseren. Det første laget av budskap får mening på bakgrunn av leserens hverdagserfaring. Det andre laget av budskap oppstår gjennom indirekte henvisninger til etablerte fortellinger om det norske folket, og deretter til visjonene om og planene for den nye norske nasjonen. Det tredje laget spiller på en kollektiv mytisk forestillingsverden gjennom henvisningen til de mest utbredte blant norske folkeeventyr, eventyrene om Askeladden.

Anekdoten begynner med å etablere en situasjonskontekst. Krigen er nettopp slutt, det er høykonjunktur og arbeidskraft er en knapphetsressurs. Så kommer noe gjennkjennelig hverdagslig. Gjennom fortellingen om ovnsguttene gir anekdoten inntrykk av å handle om noe jordnært og hverdagslig heller enn om noe abstrakt og ideelt.

De fleste hadde en forestilling om hva en vitenskapsmann var og gjorde. Vitenskap var etablert som et viktig symbol på det moderne samfunnet i det som Appleby, Hunt og Jacob kaller den «heroiske modellen» på vitenskap (Appleby, Hunt og Jacob 1994: 52–90). I denne modellen, som utviklet seg til et dominerende trekk ved vestlig kultur i det 19. århundre og først for alvor slo sprekker godt ute i det 20. århundre, hadde vitenskapens genier en viktig rolle. De kunne virke som personifiseringer av modernitet. Bjerknes passer inn i dette som mannen bak en ny meteorologi, som i andre sammenhenger ble sett i sammen-

heng med Galilei og Newton (Petterssen 1941: 219–224), og som dessuten var blitt nominert til Nobelprisen flere ganger (Friedman 2001). I Skandinavia hadde spesielt polarforskning brakt mange modeller på helteskikkelser med eventyrtrang (Frängsmyr 1984).

Anekdoten om ovnsguttene utfordret nok denne heroiske modellen på vitenskap. For det første harmonerte Bjerknes' beskrivelse av sin egen «gamle, langsomt arbeidende hjerne» dårlig med forestillingen om vitenskapsmannen som geni. For det andre sto måten Vilhelm Bjerknes møter isen på i slående kontrast til måten heltene fra skandinavisk polarvitenskap hadde gjort det. Bjerknes bryter altså i denne anekdoten opp det tradisjonelle heltebildet av fremragende vitenskapsmenn, både som genier og som eventyrere.

Bjerknes bryter også opp den sosiale forskjellen mellom ham selv og ovnsguttene ved å utføre arbeid som det var under hans rang å gjøre. Arbeidet med ovnen og arbeidet med værkartene var forbeholdt to helt forskjellige samfunnsklasser, og ved å snu dette på hodet understreker Bjerknes at klassetilhørighet, professortitler, dannelses- og forhåndskunnskaper i seg selv ikke var det essensielle i moderne vitenskap.

Bjerknes' selvlatenterliggjøringer tjener et annet formål gjennom de implisitte motsetningene de bringer opp. Gjennom sin egen langsomhet fremhever han ovnsguttene lynraske hjerner, og gjennom sin håpløse mangel på praktisk sans til å håndtere «den materielle ilden» fremhever han sin egen tilsvarende fremragende evne til å pleie den «åndelige». Det som har form som en fortelling om en klønete gammel mann kommer dermed til å fungere som en fortelling om fremragende unggutter under en intellektuelt og åndelig fremragende veileder. Heltene som trer fram er unge, uerfarne, har lav sosial status og er talent-

fulle – og de er mange. I tillegg er de norske. Ved siden av hverdagerfaringer og -forestillinger om koksbering og vitenskapsmenn, spilte anekdoten på en kollektiv, politisk og kulturell bevissthet om det spesifikt norske. Dette er det andre laget av budskap i anekdoten. Inntrykket fra anekdotens ordlyd er at ovnsguttene representerer et slags råmateriale fra det norske folket. Den første ovnsgutten ble tatt inn rett fra gaten, uten at han ser ut til å representere noen spesifikk kompetanse. Ansettelsen av broren befester inntrykket av det umiddelbare, ukritiske i ansettelsesprosedyren. At disse uskolerte guttene kunne gå inn og gjøre en jobb som professoren selv ikke hadde en rask nok hjerne til å gjøre, er et effektivt grep i fortellingen, som ikke bare setter forestillingen om vitenskapsmannen, men også forestillingen om den norske folkekarakteren i spill.

Den norske folkekarakteren var bygget opp til å bli en viktig faktor i det som på 1800-tallet ble sett på som gjenoppbyggingen av en norsk nasjonalkultur (Hodne 2002). I dette kulturelle oppbyggingsprosjektet var det maktpåliggende å påvise og dokumentere det som enda fantes av en norsk kultur fra den gang Norge var en selvstendig stormakt, det vil si før dansketiden. Innsamlingen av eventyr, sagn og folkeviser av Asbjørnsen, Moe og Lindeman var uttrykk for dette nasjonale kulturprosjektet (Holbek 1987: 27). Universitetet var også dypt inne i dette prosjektet, som preget språkforskere, kulturforskere og historikere. I historiefamstillingene til historikeren Ernst Sars var forbindelsen til denne fordums storhetstiden helt grunnleggende. Hans reaksjon mot den fellesskandinaviske identiteten som skandinavismen var uttrykk for, ga det norske folket en egen karakter og en egen historie som ble plassert i, og til dels forklart ved, et særpreget norsk naturlandskap (Melve 2010: 151–154).

Bjerknes var vokst opp under sterk påvirkning fra hele dette kulturprosjektet. Slik han selv forteller det, følte hele familien en sterk tilhørighet til Universitetet gjennom farens arbeid. Asbjørnsens eventyr og Lindemans folkeviser var også ifølge ham selv svært populære i hans barndomshjem (Bjerknes 1925: 113). I diskusjoner om norsk historie refererer han til blant andre Ernst Sars (Bjerknes 1936: 555–556).

Den norske folkekarakteren var også noe Bjerknes mente han kunne uttale seg om på bakgrunn av egne erfaringer. Hjernekraft var en ressurs Norge var rik på, mente han: «Jeg har ikke i noget land, hvor jeg har reist blandt folket, møtt så megen våken interesse og så gode intellektuelle forutsetninger som nettop hos oss, ikke minst i naturvitenskapelig retning», skrev han i 1935 (Bjerknes 1935: 508). Også i andre tekster poengterer Bjerknes det norske folkets egnethet til vitenskap (Bjerknes 1936 og Bjerknes 1938). Dette var Norges styrke i en internasjonal vitenskapelig konkurransesituasjon, som han så på som «vor tids farlige veddekamp» (Bjerknes 1935: 507) der landet ellers hadde få fortrinn.

Bjerknes og hans gutter framstår i denne anekdoten som akkurat de rette menneskene til å sette Norge på det vitenskapelige verdenskartet, og til å drive den type vitenskap som det nye norske samfunnet skulle bygges på. Tiden da begivenhetene som beskrives i anekdoten utspiller seg, rundt 1920, var en tid da drømmen om den selvstendige norske nasjonen fremdeles var helt nylig innfridd, og langt framme i folks bevissthet. Nasjonale politiske visjoner og kulturelle strømninger som hadde vokst i omfang og intensitet gjennom 1800-tallet var med unionsoppløsningen i 1905 blitt omsatt til politisk realitet. Den norske nasjonen var under utbygging, og vitenskap var tiltenkt en sentral rolle. Et viktig mål var

å skape en spesifikt norsk profil i det internasjonale vitenskapelige landskapet (Fure 2011: 61ff). Bjerknes' «heroiske vitenskapsmodell» handlet mer om unge norske gutter enn om genier, og var mer kollektivt preget enn det den gamle, heroiske vitenskapsmodellen ga rom for.

Det tredje laget av budskap utgjøres av to trekk som kan oppfattes som referanser til eventyrene om Askeladden. Det første er det åpenbare, nemlig at ildsteder og unge gutter som steller med aske spiller sentrale roller i anekdoten, slik det også gjør i eventyrene om Askeladden. Det andre trekket er at anekdoten som fortelling har visse strukturelle likheter med eventyrene. Både anekdoten og eventyrene er fortellinger om gode ting som skjer med mennesker som ikke ventes å oppleve det. De er underfortellinger. I tillegg har begge elementer av en spesifikk, repetitiv fortellingsstruktur der tre personer etter tur går inn i samme utfordring, og der den siste skiller seg fra de andre. Men mens det i eventyrene er de to første som mislykkes og den tredje, Askeladden, som lykkes, har Bjerknes snudd strukturen på hodet: de første to lykkes, og er fortellingens helter. Den siste, som er ham selv, gjør et mislykket forsøk som ender opp i en komisk scene med fall på isen.

Eventyrene om Askeladden bygger opp et budskap om at dette mennesket på grunn av visse gode egenskaper som framkommer av fortellingen har gjort seg fortjent til dette gode som har skjedd ham. Hvilke egenskaper var dette? I eventyrene framsto Askeladden som naiv og uerfaren, men likevel modig og hjelpsom mot dem som hadde mindre enn ham. Dette sto i kontrast til brødrene, som var arrogante, selvfokuserte og fulle av en tro på seg selv som hadde en tendens til å vise seg uberettiget. Askeladden var en «underdog», han var den hvis konkurranse de eldre brødrene aldri fryktet, men som likevel alltid vant det gjeve

trofeet til slutt. Gjennom assosiasjonen til eventyrene framstår ovnsguttene som en slags moderne askeladder. Gode ting kan skje med dem, og med nasjonen, hvis noen vet å stille dem overfor de riktige utfordringene. Bjerknes sitt bakenforliggende poeng er at vitenskap gir slike utfordringer.

I sitt studium av fortellinger legger Richard Bauman også vekt på betydningen av *fortellersituasjonen* (Bauman 1986: 2). Noen aspekter ved Bjerknes' fortellersituasjon er verdt å merke seg. Boken den framkommer i ble trykket ved John Griegs boktrykkeri i Bergen i november 1944, over ett år etter jubileet den skulle markere. Andre verdenskrig var en utgivelseskontekst som ga ideen om det norske en fornyet aktualitet. På 1930-tallet ble formidling av nasjonalkulturen prioritert i statlige formidlingskanaler (Hodne 2002: 136). Under andre verdenskrig var norske verdier blitt aktuelle på nye og andre måter. De var truet, både av en tysk okkupasjonsmakt og ideologien den representerte, og av en splittelse av befolkningen der et betydelig segment i større eller mindre grad sluttet seg til nazi-ideologien eller samarbeidet med tyskerne. Gråsonene mellom det som ble oppfattet som godt norsk og det som var dets motsetning var mange. Eventyrene om Askeladden og de spesifikt norske idealene de representerte appellerte dermed til to kontekster: den for hendelsene som ble beskrevet i anekdoten, og den for tiden den ble fortalt.

Anekdoten om statsministeren – og Kongespeilet

En annen anekdote som forekommer i flere fortellinger om etableringen av Bergensskolen (Bjerknes 1943: 13, Barlaup 1968: 46), handler om møtet Bjerknes hadde med norske myndigheter som ledet til opprettelsen av Værvarslinga på Vestlandet, der Bergensskolen skulle holde til:

Professor Sæland, som var stortingsmann, tilsa meg sin støtte både som vitenskapsmann og politiker, vi skulde gå sammen til regjeringen. Scenen da sakens skjebne skulde avgjøres står levende for meg. Jeg møtte opp i Stortingets statsrådsværelse, men Sæland var ved et uhell blitt noe forsinket. Den ene statsråd kom etter den annen, tilslutt også statsministeren, Gunnar Knudsen. Jeg måtte introdusere meg selv, folde ut mine karter og begynne et lite foredrag. Jeg hadde holdt på kanskje ti minutter da den forsinkede Sæland kom. Gunnar Knudsen tok straks ordet og sa henvendt til den inntredende: 'Ja, det er jo klart, dette må vi ha'. Hundre tusen kroner ble tilsagt til det første forsøk på en offentlig værtjeneste fra Bergen av for månedene juli, august, september 1918. (Bjerknes 1943: 13)

Passasjen har anekdotens kjennetegn, den kortfattede historien med det litt overraskende poenget i sitatform. Også denne anekdoten har noen trekk som minner om Askeladden-eventyrene. Han som står alene overfor landets myndigheter og fremmer sin sak ved å trekke fram og folde ut noen enkle gjenstander han har med seg, minner om Askeladdens møte med kongen og prinsessen. Sælands fravær under det som åpenbart er den avgjørende delen av møtet med statsrådene, understreker akkurat dette: Bjerknes overbeviser myndighetene alene, slik Askeladden overbeviser prinsessen og kongen. Etter en Baumansk mal kommer klimakset kraftfullt gjennom et direkte sitat. Når statsministeren først er overbevist, er han raus: Mens kongen gir prinsessen og halve kongeriket, gir statsministeren hundre tusen kroner, en betydelig sum på den tiden.

Det er likevel ikke Askeladden som skinner sterkest igjennom som inspirator i

denne anekdoten. Det påfallende er hvordan hele foretaket med opprettelsen av en værvarsling på Vestlandet blir plassert inn i et rom der historien, landskapet og folket som bor i det har viktige roller. Rommet blir konstruert et par avsnitt før episoden med statsministeren:

Vi var skyllet i land på Europas stormfulleste og i meteorologisk henseende begivenhetsrikkeste kyst, hvor befolkningen siden istiden hadde levet i evig kamp mot og evig iakttagelse av været. *Kongespeilet*s forfatter rådet til å befare de store hav bare i sommerhalvåret, men sier at farten over de mindre hav kan våges til enhver årstid. Da gjelder det bare å se om en bør vil stå en dag eller to, 'og det er ikke vanskelig for de værkyndige'. Ved en kyst og i et miljø hvor vi visste at enno sådanne folkelige værkyndige fostredes, burde vårt arbeid ha visse sjanser.... (Bjerknes 1943: 12)

Dette er ikke en anekdote. Passasjens funksjon er først og fremst å etablere en bakgrunn som statsministeranekdoten kan forstås på et par avsnitt senere. Bjerknes kopler seg igjen til fortellingen om den norske folkesjela og omgivelsene den er blitt til i. Han setter fokus på vestlandskysten og på kunnskapen og erfaringene hos det opprinnelige folket der, som hadde levd der siden istiden. Landskapet hadde formet befolkningen på en slik måte at de hadde spesielle innsikter i været. Med sitatet av *Kongespeilet* blir en historisk dimensjon lagt til, og det blir dannet en symbiose (Eriksen 1999: 43–54). I denne symbiosen forsterkes de tre elementene gjensidig og det konstrueres det som Anne Eriksen kaller et meningsbærende rom. Eriksen beskriver de selvforsterkende mekanismene i slike rom. Folk eller historiske hendelser blir «norskere» hvis de har funnet sted eller holder til

i et typisk norsk landskap som for eksempel Dovre, og landskap kan bli «norskere» hvis viktige historiske hendelser har funnet sted der eller folk med en spesielt sterk norsk identitet holder til der. Eriksen nevner også andre kjente norske nasjonale rom som «skauen» eller «vidda» i motstandsfortellinger fra andre verdenskrig. Dette er uspesifikke rom-betegnelser som er skapt av symbiosen av spesifikke landskap, spesifikke hendelser og spesifikke mennesker.

Det er et slikt meningsbærende regionalt rom Bjerknes konstruerer på Vestlandet. Antakelsen om at spesifikt vestlandsk vær og landskap hadde gitt en spesifikt vestlandsk folkelig innsikt ble støttet opp av sitatet fra *Kongespeilet*. Når Bjerknes selv skulle studere det vestlandske været og etablere en moderne værvarsling, argumenterte han for at plasseringen i et så egnet rom kunne være til hjelp. Det regionale, vestlandske rommet var nok likevel mest effektivt som et speilbilde av det nasjonale. *Kongespeilet*, det «furete landet» og værkyndigheten var vel så mye nasjonale som spesifikt vestlandske ikoner. Det underliggende budskapet var, som i anekdoten om ovnsguttene, at vitenskap kunne og skulle bygges på «det norske». Hele Norge var et nasjonalt rom som var spesielt egnet til å drive vitenskap på været.

Kongespeilet var for Bjerknes symbolet på det norske folkets uutnyttede forskerånd. I en annen tekst hadde han framlagt sitt syn på hvordan Norge gjennom dansketiden var blitt avskåret fra muligheten til å være med på århundrer av vestlig vitenskapelig kulturdannelse (Bjerknes 1936: 562). Da Norge på 1800-tallet skulle danne et universitet, sto landet uten noen vitenskapelig kultur og konkurrerte med nasjoner som hadde institusjoner, miljøer og forskerkulturer som var etablerte og utviklet gjennom århundrer. Da han i en kontrafaktisk øvelse tenkte seg hvordan

Norge kunne bidratt i internasjonal vitenskap hvis landet fra begynnelsen hadde hatt et selvstendig styre som forsto å kultivere en vitenskapelig tradisjon, var det nettopp slike menn som forfatteren bak *Kongespeilet* han så for seg som idealforskeren.

Historie som bølgeslag, anekdoten som prisme

Historie var viktig for vitenskapsmannen og privatpersonen Vilhelm Bjerknes. Den store fortellingen om Norge hang for ham tett sammen med de mindre fortellingene om vitenskap, om ham selv og ikke minst om hans egen far, matematikeren Carl Anton Bjerknes. Undertittelen på boken han skrev om sin far, «Træk av norsk kulturhistorie i det nittende aarhundre» (Bjerknes 1925) forteller om denne tette sammenhengen mellom store og små historier. Familiehistorien, vitenskapshistorien og nasjonens historie var ulike sider av samme sak.

Bevisstheten om hvilken tid han levde i, og synet på hvordan denne forholdt seg til tidligere tider, forteller om Bjerknes' historiesyn. Historien var en stige mot det bedre, den besto grovt sett av en rekke framskritt. Selv forestilte han seg disse framskrittene som en slags «bølgeslag» med ulike proporsjoner, eller «perioder, amplituder og faser» som fysikeren selv formulerte det (Bjerknes 1936: 559). Begrepet «forskningsalderen» oppsummerte etter hans mening det særegne ved tiden han selv levde i. Det var æraen der kunnskap ville gi uante gaver til menneskeheten, og der det ikke fantes grenser for hva menneskene kunne oppdage og oppnå gjennom ny kunnskap. Man ville ikke noen gang komme forbi forskningsalderen, slik man hadde kommet forbi steinalderen. Forskningsalderen var det siste, store og mest avgjørende bølgeslaget i historien.

Kanskje har anekdoten vært en spesielt appellerende form for fortelling for vitenskapsfolk som har skrevet vitenskapshistorie. Anekdoten er glimtet som en kjentmann kan gi inn i en for leseren lukket verden. Det tyvende århundrets vitenskapsfolk, slike som Bjerknes, var nettopp slike kjentmenn innenfor vitenskapelige disipliner som for utenforstående kunne framstå som mer eller mindre lukkede. Slik kan en i anekdoten se et potensial som redskap for internalistisk historieskriving om vitenskap. Anekdotene vi har sett på i denne artikkelen er skrevet som beretninger fra «innsiden», der Bjerknes uttaler seg i egenkap av vitenskapsmann og leder og grunnlegger av Bergensskolen. Bjerknes bruker imidlertid disse anekdotene til det motsatte av internalisme. Gjennom dem knytter han fortellingen om sin egen vitenskap opp til det «eksterne», til større historier og forestillinger om nasjon og folk. Anekdotene brukes som prizmer som større fortellinger og forestillinger kan skinne gjennom. I stedet for geniet skriver Bjerknes det norske folket inn i en framtidig rolle som garantist for framskritt, både i en nasjonal og en internasjonal kontekst. Anekdotene viser hvordan Bjerknes' egen fortelling om vitenskap, om Norge og om seg selv gikk ut på ett.

Litteratur

- Appleby, Joyce, Lynn Hunt og Margaret Jacob 1994. *Telling the Truth about History*. New York og London, W. W. Norton & Company.
- Barlaup, Asbjørn (red.) 1968. *Historikk. I Det Norske Meteorologiske Institutt 1866–1966*. Oslo, Fabritius & Sønners Forlag.
- Bauman, Richard 1986. *Story, Performance, and Event: Contextual Studies in Oral Narrative*. Cambridge, Cambridge

- University Press.
- Bjerknes, Vilhelm 1925. *C. A. Bjerknes. Hans liv og arbeide. Træk av norsk kulturhistorie i det nittende aarhundrede*. Oslo, Aschehoug & co..
- Bjerknes, Vilhelm 1935. Kulturpolitikk og arbeidsløshet. *Samtiden* 46, s. 503–518.
- Bjerknes, Vilhelm 1936. Forskningsalderen. *Samtiden* 47, s. 555–652.
- Bjerknes, Vilhelm 1938. Norge i forskningsalderen. I *Industri og forskning. Tilegnet J. Throne Holst på hans syttiårsdag*. Oslo, Johan Grundt Tanum, s. 183–192.
- Bjerknes, Vilhelm 1943. Hvordan Bergenskolen ble til. I *Vervarslinga paa Vestlandet 25 aar. Festskrift utgitt i anledning av 25-års jubileet 1. juli 1943*. Bergen, John Griegs Boktrykkeri, s. 7–20.
- Burke, Peter 2012. The Rise of 'Secret History'. *Fortid* 2 (2012), s. 13–17.
- Cushman, Gregory T. 2006. The Struggle over Airways in the Americas, 1919–1945: Atmospheric Science, Aviation Technology, and Neocolonialism. I Fleming, James R., Vladimir Jankovic and Deborah Coen (red.). *Intimate Universality. Local and Global Themes in the History of Weather and Climate*. Sagamore Beach, Science History Publications, s. 175–223.
- Eggs, Suzanne og Diana Slade 1997. *Analysing Casual Conversation*. London og Washington, Cassell.
- Ellingsen, Gunnar (u. u.). "I just gave the right kind of maps to the right young men ...". About narratives and beginnings in the history of meteorology. (Tidsskriftartikkel)
- Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myte*. Oslo, Pax Forlag.
- Fineman, Joel 1989. The History of the Anecdote: Fiction and Friction. I Veaser, H. Aram (ed.) 1989. *The New Historicism*. New York og London, Routledge, s. 49–76.
- Friedman, Robert Marc 1989. *Appropriating the Weather. Vilhelm Bjerknes and the Construction of a Modern Meteorology*. Ithaca og London, Cornell University Press.
- Friedman, Robert Marc 2001. *The Politics of Excellence. Behind the Nobel Prize in Science*. New York, A. W. H. Freeman Book.
- Frängsmyr, Tore 1984. Vetenskapsmannen som hjälte. Aspekter på vetenskapshistorien. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- Fure, Jorunn Sem 2011. *Inn i forskningsalderen 1911–1940*. Universitetet i Oslos historie bind 3. Bergen, Fagbokforlaget.
- Gossman, Lionel 2003. Anecdote and History. *History and Theory*, Vol. 42, No. 2, s. 143–168.
- Grambo, Ronald 1984. *Folkloristisk håndbok. Begreper – termer*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Grønås, Sigbjørn 2003. Vilhelm Bjerknes' Vision for Scientific Weather Prediction. I *The Nordic Seas: An Integrated Perspective* (Geophysical Monograph Series 158), s. 357–367.
- Hodne, Bjarne 2002. *Norsk nasjonalkultur. En kulturpolitisk oversikt*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Holbek, Bengt 1987. *Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective*. Helsinki, FF Communications No. 239. In Memory of Vilhelm Bjerknes on the 100th Anniversary of His Birth. *Geofysiske publikasjoner* Vol. XXIX, 1962.
- Melve, Leidulf 2010. *Historie. Historie-skriving frå antikken til i dag*. Oslo, Dreyer Forlag.
- Nebeker, Frederik 1995. *Calculating the Weather: Meteorology in the 20th Century*. San Diego, Academic Press.

- Nilsen, Yngve og Magnus Vollset (u. u.). *Været i morgen*. Oslo, Spartacus.
- Palmenfelt, Ulf 2000. «Narrativitetsperspektiv inom folkloristiken». I Palmenfelt, Ulf (red.). *Aspekter på narrativitet. Barnkulturforskning i Norden 2*. Åbo, s. 37–51.
- Petterssen, Sverre 1941. *Introduction to Meteorology*. New York and London, McGraw-Hill Book Company.
- Rüsen, Jörn 1987. Historical Narration: Foundation, Types, Reason. *History and Theory* 26, s. 87–97.
- Taylor, Archer 1970. The Anecdote: A Neglected Genre. I Mandel, Jerome og Bruce A. Rosenberg 1970. *Medieval Literature and Folklore Studies*. New Brunswick, Rutgers University Press, s. 223–229.
- Turner, Roger 2010. *Weathering Heights: The Emergence of Aeronautical Meteorology as an Infrastructural Science*. PhD-avhandling. University of Pennsylvania. Publicly accessible Penn Dissertations. Paper 147.